

VITO MANCUSO

Το θάρρος και ο φόβος

Μετάφραση
ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΡΕΜΝΙΩΤΗΣ

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ **ΑΡΜΟΣ**

«Το σημαντικό δεν είναι να διαπιστώσει κάποιος αν φοβάται ή όχι, είναι το να ξέρεις πώς να συνυπάρχεις με τον ίδιο τον φόβο σου και να μην επηρεάζεσαι από αυτόν. Αυτό ακριβώς είναι το θάρρος, διαφορετικά δεν είναι πλέον θάρρος αλλά αφροσύνη».

Τζιοβάνι Φαλκόνε

«Δεν έχει τόση σημασία να γνωρίζεις αν κάτι θα συμβεί σύντομα. Διότι τελικά, όπως έλεγε ο Μπονχέφερ, “για όποιον είναι υπεύθυνος το καίριο ερώτημα δεν είναι: πώς τα καταφέρνω σε αυτό το ζήτημα, αλλά: ποια θα μπορούσε να είναι η ζωή της επερχόμενης γενιάς”; Μόνο από αυτό το ιστορικά υπεύθυνο ερώτημα θα μπορούσαν να προκύψουν γόνιμες λύσεις».

Κάρλο Μαρία Μαρτίνι

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Λιγότερο από έναν μήνα πριν, στο αποκορύφωμα αυτού που αποκαλούν «Φάση 1», ο εκδότης μου μου πρότεινε να συγγράψω ένα δοκίμιο για τον φόβο με αφορμή κάποιες παρεμβάσεις και συνεντεύξεις μου στον τύπο, στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση και, ειδικότερα, ένα άρθρο μου στη *la Repubblica* στις 26 Φεβρουαρίου του 2020. Δεν αποδέχτηκα αμέσως την πρόταση γιατί ήμουν βυθισμένος στο βιβλίο για τους μεγάλους δασκάλους της ανθρωπότητας (Σωκράτη, Βούδα, Κομφούκιο και Ιησού) που πρέπει να παραδώσω μέσα στο καλοκαίρι κι έτσι φοβόμουν ότι θα με αποσπούσε. Μετά από λίγες ημέρες όμως την αποδέχτηκα, όπως είναι προφανές, με την πεποίθηση ότι εναπόκειται στη φιλοσοφική και θεολογική σκέψη το καθήκον της ερμηνείας εκείνου που ο Karl Jaspers όριζε ως «πνευματική κατάσταση του καιρού μας», με σκοπό να εμπνεύσει ηθική δύναμη, ελπίδα και ευκαιρίες νέας ζωής.

ΒΙΤΟ ΜΑΝΚΟΥΖΟ

Μπολόνια, 3 Μαΐου 2020

I. ΜΙΑ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΚΑΙ ΔΥΟ ΘΕΣΕΙΣ

1. Πρόσκληση

Ο φόβος μάς συνθλίβει, και κόβεται η ανάσα της ζωής, όλοι μας γνωρίζουμε καλά αυτό το αίσθημα. Όντας δυνητικοί φορείς του ιού, γίναμε απειλή ο ένας για τον άλλον και καθένας μας φοβάται τους πάντες. Όμως αν ο φόβος συνθλίβει, αυτό σημαίνει πως, αν ατονήσει, διαλυθεί και φύγει, η ζωή θα απλωθεί και πάλι, η αναπνοή θα γίνει βαθύτερη και, όπως λέμε, «θα πάρουμε μια ανάσα». Το χρειαζόμαστε όλοι και θα ήθελα οι σελίδες αυτές ακριβώς μία τέτοια ανάσα να δώσουν, ανάσα ανακούφισης. Ανακούφισης και παραμυθίας, θα έλεγα, αυτού του ευγενούς, αληθινού συναισθήματος που νιώθεις διαβάζοντας την *Απολογία του Σωκράτη* του Πλάτωνα, *Τα εις εαυτόν* του Μάρκου Αυρήλιου, την *Παρηγορία της φιλοσοφίας* του Βοήθιου, τα *Δοκίμια* του Μονταίν, την *Ηθική* του Σπινόζα. Αυτού που αισθάνεσαι ακούγοντας τη μουσική του Μπαχ, του Χέντελ, του Μπετόβεν, ή, θαυμάζοντας την τέχνη της Αναγέννησής μας και ιδιαιτέρως του Λεονάρντο και του Ραφαήλ. Αυτή, που αναβλύζει μέσα μας, σαν αφηνόμεστε να ξεχαστούμε αγναντεύοντας τη δύναμη της θάλασσας, το μυστήριο

του ουρανού, ή σαν βυθιζόμαστε στη σιωπή των βουνών. Της ανακούφισης και της παραμυθίας που, σε υψηλότερο επίπεδο, νιώθει όποιος ζει το αγαθό και το δίκαιο, συναισθήματα που η αυθεντική ζωή ξέρει να προσφέρει σ' εκείνους που την καλλιεργούν.

Η ανακούφιση¹, ως λέξη, έχει την ίδια ρίζα με το ανυψώνω και ακριβώς αυτό είναι που χρειαζόμαστε. Να ανυψώσουμε επάνω από τη στενή φυλακή αυτής της καταπιεστικής καθημερινότητας, να ανεβούμε ή μάλλον να *κάνουμε ένα άλμα* κι έτσι να ξεφύγουμε, να πάρουμε τις αποστάσεις μας από εκείνο το *μαύρο πράγμα* που μας γέμισαν όλες αυτές οι τρομακτικές ημέρες και που πια το κουβαλούμε μέσα μας, δεν γνωρίζουμε πού ακριβώς, αλλά μέσα μας. Εκείνο το *μαύρο πράγμα* που μας μαυρίζει, και που όντας μαύρο, μας κάνει να τα βλέπουμε όλα μαύρα. Ο ορίζοντας και η αναπνοή μας σκοτεινιάζουν και ο αέρας βγαίνει κι αυτός μαύρος από τα στόματά μας. Όμως, εάν εντοπίσουμε αυτό το *μαύρο πράγμα* που βρίσκεται μέσα μας κουλουριασμένο, εάν κατορθώσουμε να το αρπάξουμε από την ουρά και να το τραβήξουμε, με κόπο αλλά χωρίς να τα παρατήσουμε, από τα σπλάχνα μας στα οποία φώλιασε και να το φτύσουμε έξω, τότε και η όραση θα φωτιστεί και πιο ξεκάθαρα θα βλέπουμε μπροστά μας και μέσα μας και θα μπορέσουμε, τελικά, να βρούμε ανάπαυση και να πάρουμε μια ανάσα πιο βαθιά.

Η ζωή απαιτεί κόπο, κανείς δεν το ξεχνά, και εάν κάποιος το ξεχνούσε, θα αρκούσε να σκεφτόταν τη ζωή,

¹ Ο συγγραφέας αναφέρεται στην ετυμολογία των ιταλικών λέξεων *sollievo* [α.] και *sollevare* [ρ.]. [Σ.τ.Μ.]

προπαντός του καιρού μας, για να το ξαναθυμηθεί. Μπορούμε να το κάνουμε επωφελούμενοι της υπαρξιακής και πνευματικής σοφίας που έχει σωρευθεί από όσους προηγήθηκαν σε αυτήν τη ζωή και που, για μένα, αντιπροσωπεύεται από την κλασική σοφία που έχει εναποτεθεί στα μύχια της γλώσσας μας και από μία ανανεωμένη χριστιανική σοφία, ανοιχτή στη σύγχρονη φιλοσοφία, καθώς και στις άλλες πνευματικές παραδόσεις. Αυτή η φίλη σοφία μπορεί να μας βοηθήσει να αναγνωρίσουμε, να κατανοήσουμε και να μεταμορφώσουμε αυτό *το μαύρο πράγμα*. Για να το κάνουμε θέλει λίγο θάρρος, ένα θάρρος διορατικό και ευγενές. Ιδού: το θάρρος και ο φόβος. Η πάλη του θάρρους με τον φόβο.

2. *Πρώτη θέση: ο φόβος δεν είναι πάντοτε αρνητικός και το θάρρος δεν είναι πάντοτε θετικό.*

Υπάρχει μία πολύ διαδεδομένη προκατάληψη σχετικά με τον φόβο και το θάρρος, την οποία είναι απαραίτητο να αναγνωρίσουμε και να ξεπεράσουμε, πως ο φόβος, *το μαύρο πράγμα*, είναι πάντοτε αρνητικό και το θάρρος, *το κόκκινο πράγμα*, πάντοτε θετικό. Η πραγματικότητα ωστόσο είναι διαφορετική.

Ο φόβος είναι ένας θεός, και λέγοντας θεό δεν εννοώ μια θεότητα που υπάρχει εκεί πάνω, στον ουρανό, που ζει εις τους αιώνες των αιώνων. Εννοώ μάλλον μία δύναμη που βρίσκεται εδώ κάτω, στη γη, για την ακρίβεια μέσα μας, που είναι ισχυρότερη από εμάς και μας συγκρατεί με την ανθρωπολογική και πολιτισμική έννοια του θείου, στην οποία θα επικεντρωθώ παρακάτω. Μας

πιάνει ο φόβος, η αναπνοή μας κόβεται και, αν επιμείνει, γεννά το άγχος που μπορεί να προκαλέσει ακόμη και τρόμο, το υψηλότερο επίπεδο της κλίμακας του φόβου, όπως θα υποστηρίξω αργότερα.

Ωστόσο, δεν είναι πάντα αρνητικός ο φόβος: πράγματι, αν ξέρουμε πώς να τον ερμηνεύσουμε και να τον ελέγξουμε, μπορεί να αποδειχτεί θετικός, κάποιες φορές μάλιστα πολύ θετικός, μπορεί και να μας σώσει τη ζωή. Δίχως τον φόβο διακατεχόμαστε από απερισκεψία ή, αλλιώς, άγνοια που οδηγεί σε αδιαφορία, αφού αγνοούμε τις πολύτιμες πληροφορίες που παρέχει ο φόβος με όλες τις συνέπειες που ακολουθούν, ενίοτε μοιραίες, και όποιος θέλει να το επιβεβαιώσει ας ρωτήσει τα βουνά, τις θάλασσες, τους δρόμους. Ο φόβος είναι ένα μήνυμα, μία αγγελία ζωής: εάν βρισκόμασταν στην αρχαία Ελλάδα, θα λέγαμε ότι είναι απεσταλμένος του αγγελιοφόρου θεού, του Ερμή, τον οποίο οι αρχαίοι Ρωμαίοι ονόμαζαν Μερκούριο και έτσι, αντιστοίχως, έχουμε στη γλώσσα μας τις λέξεις *ερμηνευτικός* και *mercurialis* - άστατος.

Το ίδιο ισχύει και για το θάρρος, *το κόκκινο πράγμα*. Αυτό δεν είναι το αντίθετο του φόβου, διότι το αντίθετο του θάρρους είναι η δειλία, η ανανδρία, η λιποψυχία. Μάλιστα, το θάρρος προϋποθέτει τη δειλία, από την άποψη ότι κάποιος μπορεί να είναι θαρραλέος μόνο γνωρίζοντας τι είναι ο φόβος και ξεπερνώντας τον ακριβώς μέσω αυτής της λειτουργίας της καρδιάς που ονομάζουμε θάρρος. Ότι το θάρρος είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την καρδιά το φανερώνει η ίδια η λέξη κουράγιο, που αποτελεί σύνθεση του λατινικού όρου *cor, cordis*, «καρ-

διά», και του επιθήματος -*aggio* που η γλώσσα μας χρησιμοποιεί για να υποδεικνύει την ενέργεια του ουσιαστικού στο οποίο το επίθημα αυτό προστίθεται (όπως για παράδειγμα συμβαίνει και στην περίπτωση του κατασκοπος - κατασκοπεύει αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις). Το θάρρος είναι η ενέργεια της καρδιάς που νικά την ψυχρότητα του νου όταν έρχεται σε επαφή με το αρνητικό αίσθημα του φόβου. Ο συνειδητός νους κάνει τη δουλειά του και εμπνέει τον φόβο, η δε καρδιά, με τη συνείδηση του νου, αλλά επιπλέον και με τη συναίσθηση που τη χαρακτηρίζει, επιτελεί το δικό της έργο και μεταμορφώνει τον φόβο σε θάρρος. Το θάρρος είναι συνδεδεμένο με την καρδιά, καθώς όταν ασκείται, διακρίνεται αμέσως μία ιδιαίτερη θέρμη στο στήθος, στην κεντρική αυτή ζώνη του είναι μας, στην οποία τα ψυχρά ρεύματα των λογικών συλλογισμών και τα θερμά ρεύματα των βαθύτερων, εσωτερικών παθών μας βρίσκουν τον κατάλληλο συνδυασμό και διαμορφώνουν τη ζωτική θερμότητα, την αρχέγονη και πολυτιμότερη δύναμη που ο Σπινόζα ονόμαζε *conatus essendi*, «επιθυμία ζωής», και ο Μπέργκσον *élan vital*, «ζωτική ορμή», και που εμείς μπορούμε να την αποκαλέσουμε και θέληση για ζωή, αισιοδοξία, εμπιστοσύνη, ελπίδα, χαμόγελο, βαθιά ανάσα.

Το θάρρος εκφράζει δύναμη και η λογική του όντος είναι η συνεκτική δύναμη που δομεί τις σχέσεις, οπότε το να μιλάμε για το θάρρος σημαίνει ότι αγγίζουμε το κέντρο της ζωής και της δυναμικής της. Αν ο κόσμος υπάρχει, είναι γιατί η φύση είχε και έχει, με τον δικό της τρόπο, θάρρος. Εάν δεν είχε, θα ήταν μόνο *natura naturata* [δημιουργημένη φύση], συνεπώς στατική, ακίνητη,